

О‘SPIRINLARDA MULOQOTCHANLIK KO‘NIKMALARI SHAKLLANISHIGA TA’SIR QILUVCHI IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLAR

Salomov Shamsiddin Saboxiddin o‘g‘li

Nizomiy nomidagi TDPU “Amaliy psixologiya”

kafedrası o‘qituvchisi. shamsiddinsalomov1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola o‘spirinlik davrida muloqotchanlik ko‘nikmalarining shakllanishini ijtimoiy-psixologik jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqotda o‘spirinlarning muloqot ko‘nikmalariga ta’sir etuvchi asosiy omillar, jumladan, ijtimoiy muhit, taqlid qilish, o‘ziga ishonch va ijtimoiy tarmoqlarning roli muhokama qilinadi. Maqolada o‘spirinlarning muloqotda muvaffaqiyatga erishishi uchun ijtimoiy aloqalar, hissiyotlarni boshqarish va o‘z-o‘zini ifodalashning o‘zaro bog‘liqligi ta’kidlanadi. Shuningdek, Bandura va Vigotskiy kabi psixolog olimlarning nazariyalariga tayangan holda, o‘spirinlar muloqot ko‘nikmalarini qanday shakllantirishi va rivojlantirishi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: O‘spirinlar, muloqotchanlik ko‘nikmalari, ijtimoiy-psixologik ta’sir, taqlid qilish, o‘ziga ishonch, ijtimoiy tarmoqlar.

Abstract. This article analyzes the development of communication skills in adolescents from a socio-psychological perspective. The study discusses key factors affecting adolescent communication skills, including social environment, imitation, self-efficacy, and the role of social media. The article emphasizes the interconnection between social relationships, emotional regulation, and self-expression in achieving successful communication. Drawing on the theories of psychologists such as Bandura and Vygotsky, the article highlights how adolescents form and develop their communication skills.

Keywords: Adolescents, communication skills, socio-psychological influence, imitation, self-efficacy, social media.

Аннотация. В статье рассматривается формирование коммуникативных навыков у подростков с социо-психологической точки зрения. В исследовании обсуждаются основные факторы, влияющие на коммуникативные навыки подростков, такие как социальная среда, имитация, уверенность в себе и роль социальных сетей. В статье подчеркивается взаимосвязь социальных отношений, эмоциональной регуляции и самовыражения для успешного общения. Используя теории психологов, таких как Бандура и Выготский, в статье показано, как подростки формируют и развивают свои коммуникативные навыки.

Ключевые слова: Подростки, коммуникативные навыки, социально-психологическое воздействие, имитация, уверенность в себе, социальные сети.

Kirish. O'spirinlik davri inson taraqqiyotidagi muhim davrlardan biri bo'lib, bu davrda shaxs xulq-atvori hamda shaxsiyatining shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan kognitiv, emotsional va ijtimoiy o'zgarishlarni boshidan kechiradi. Bu davrda o'spirinlarda ijtimoiy aloqalar o'rnatish, o'zlikni anglash va mustaqillikka bo'lgan ehtiyoj ortib boradi. Verbal, noverbal, yozma hamda raqamli ko'rinishdagi ko'nikmalarni o'z ichiga olgan muloqotchanlik xususiyatlari ushbu tanqidiy o'tish davri uchun muhim hisoblanadi.

Muvaffaqiyatli kommunikatsiyaga kirishish o'spirinlarning nafaqat oila a'zolari, tengdoshlari va jamiyat bilan munosabatlarida, balki emotsiyalarni boshqarish, nizolarni hal etish va o'z-o'ziga ishonchni rivojlantirishi uchun ham muhim rol o'ynaydi. Lekin izolyatsiya, ya'ni, yakkalik, o'z-o'zini jamiyatdan ajratib qo'yish muloqotchanlik qobiliyatlarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shaxsning muloqot xususiyatlari oila, tengdoshlar ta'siri, ta'lim muhiti va ijtimoiy tarmoqlardan iborat ijtimoiy-psixologik faktorlar ta'sirida o'zgaradi, rivojlanadi yoki rivojlanishdan orqada qoladi.

Asosiy qism. O'spirinlik davrida shaxsning muloqotchanlik xususiyatlarini o'rganish bo'yicha turli nazariy va empirik tadqiqotlar mavjud. Ushbu tadqiqotlar o'spirinlarning muloqot qobiliyatlariga ta'sir etuvchi omillar, shuningdek, muloqotning verbal, noverbal va raqamli ko'rinishlari haqida muhim ilmiy ma'lumotlar taqdim etadi.

Rus psixolog olimi L.Vigotskiy o'spirinlarda muloqot ko'nikmalarining shakllanishi va rivojlanishiga ijtimoiy madaniy muhit ta'sirini tushuntirib o'tadi. Uning fikricha, muloqot psixologik va ijtimoiy jarayon bo'lib, har bir shaxsning madaniy va ijtimoiy muhitiga bog'liq holda shakllanadi. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy konsepsiyasiga ko'ra, ijtimoiy o'zaro ta'sir kognitiv va kommunikativ taraqqiyotning asosi hisoblanadi. O'spirinlar muloqotchanlik ko'nikmalarini tengdoshlar, kattalar va tabiiy muhitda o'zaro aloqalar hamda fikrlar almashish orqali o'zlashtiradilar va rivojlantiradilar [4. 56-58 pp].

Psixolog olim Albert Banduraning "Ijtimoiy o'rganish" nazariyasi muloqotchanlik ko'nikmalarining taraqqiyotida kuzatish, imitatsiya (taqlid qilish) va mustahkamlashning ahamiyatini yoritadi. Bu nazariyaga ko'ra, o'spirinlar ijtimoiylashuv jarayonida o'zlari uchun namuna bo'lgan ideal shaxslarni kuzatish, taqlid qilish, turli ijtimoiy ta'sirlarni boshdan kechirish va o'z xatti-harakatlariga nisbatan boshqalarning fikr-mulohazalari va izohlarini tahlil qilish orqali o'z muloqot qobiliyatlarini rivojlantirib boradilar.

A. Banduraga ko'ra, o'spirinlarning muloqot ko'nikmalari quyidagi bosqichlarda shakllanadi:

1. Kuzatish va modellashtirish. Banduraning qarashlariga ko'ra, o'spirinlar ijtimoiylashuv jarayonida ota-ona, tengdoshlar, o'qituvchilar yoki ijtimoiy tarmoqlardagi mashhur shaxslarga namunaviy timsollar sifatida qarashadi va taqlid qilishadi. Verbal (so'z orqali) va noverbal (jestlar, mimika va pantomimikalar) muloqot shakllari takroriy muloqot va ijtimoiylashuv jarayonida shaxsning ongiga singib boradi. O'spirinlarning ijtimoiy guruhlarda tinimsiz vaqt o'tkazishi, ijtimoiy guruhlarining ma'lum bir a'zosi sifatida faoliyat olib borishi asosida boshqa guruh a'zolari va tengdoshlarining ta'siri ostida muloqot xususiyatlarini rivojlantiradilar [1. 21-25 pp].

2. Mustahkamlashning ahamiyati. Mustahkamlash o'spirinlarning muloqot qilish odatlari va xatti-harakatlarini shakllantiradi. Mustahkamlashning quyidagi turlari mavjud:

1) Ijobiy mustahkamlash (masalan, fikrlarni aniq ifodalagani uchun maqto'v) samarali muloqotning takrorlanishini rag'batlantiradi.

2) Salbiy mustahkamlash (masalan, noto'g'ri talaffuz uchun tanqid) o'spirinlarni o'z muloqot ko'nikmalarini yaxshilashga undashi mumkin.

3) Bilvosita mustahkamlash, ya'ni o'spirinlar boshqalarning muloqot natijalarini kuzatib, o'z xatti-harakatlarini yo'naltirishlari, ham muhim rol o'ynaydi.

O'z fikrlarini dadil va aniq ifoda etayotgan nutq so'zlovchining ijtimoiy e'tirofga sazovor bo'lishini kuzatgan o'spirin, shunga o'xshash xatti-harakatlarni takrorlashga intiladi [2. 50-53 pp].

3. Muloqotda o'ziga ishonch (Self-Efficacy). Bandura o'ziga ishonchning ahamiyatini shaxsning muayyan vazifalarni bajarish qobiliyatiga bo'lgan ishonchi sifatida ta'riflagan. Muloqotda o'ziga yuqori ishonchga ega bo'lgan o'spirinlar mazmunli suhbatlarda faol ishtirok etishga va ijtimoiy faoliyatdagi turli qiyinchilik va qarama-qarshiliklarni ijobiy qabul qilishga va muamolarni hal etishga nisbatan intilishga moyil bo'ladilar. Past o'ziga ishonch esa ijtimoiy muloqotlardan chetlashishga yoki faqat og'zaki bo'lmagan aloqa vositalariga tayanishga olib kelishi mumkin. Masalan, hikoya qilish qobiliyatiga ishonchi bor o'spirin guruh muhokamalarida faol qatnashishi mumkin, boshqalari esa baholanishdan qo'rqib sukut saqlashni afzal ko'radilar.

4. Ijtimoiy tarmoqlar va kuzatish orqali o'zlashtirish. Banduraning nazariyasi zamonaviy raqamli muloqot kontekstida ham dolzarb bo'lib qolmoqda. O'spirinlar ijtimoiy tarmoqlarda o'zlari kuzatayotgan va taqlid qilayotgan xatti-harakatlarni, masalan, ohang, hazil-mutoyiba va muloqot uslublarini ko'p uchratadilar. Ijtimoiy tarmoqlar o'spirinlarga yangi muloqot modellarini taklif qiladi, ammo bu

ular uchun xavf-xatarlarni ham ochib berishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda tez-tez uchraydigan noaniq yoki manipulyativ muloqotlar o'spirinlarning muloqot qobiliyatlarini noto'g'ri rivojlantirishi mumkin. Bu, ayniqsa, shaxsiy hissiyotlar yoki fikrlar yoritilayotgan onlayn muhitda o'spirinlar o'zlarining muloqotlarini qayta shakllantirganda xavfli bo'lishi mumkin. Boshqacha aytganda, ijtimoiy tarmoqlardagi mashhurlarni onlayn muloqotda ishtirok etayotganda kuzatgan o'spirinlar ularning tilini, fikrlarini va muloqot usullarini o'zlariga moslashtirishlari mumkin. Bunday ta'sirlar o'spirinlar orasida tilning va muloqotning shakllanishiga, hatto o'z-o'zini ifodalashdagi usullariga ham ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Instagram yoki TikTok kabi platformalarda mashhur bo'lgan motivatsion nutq yoki kulgili videolarni ko'rgan o'spirinlar, o'zlarining muloqotida bunday uslublarni qo'llashga intilishadi, bu esa, o'z navbatida, ularning ijtimoiy qabul qilish va guruhda o'z o'rnini topish istagini oshirishi mumkin. Biroq, ijtimoiy tarmoqlarda taqlid qilish orqali o'spirinlar noto'g'ri xulq-atvorlarni ham o'rganishlari mumkin. Misol uchun, salbiy yoki yolg'on ma'lumotlarni tarqatish, boshqalarni kamsitish yoki haqiqiy muloqotdan ko'ra, faqat yuzaki muloqotga o'tish kabi salbiy xatti-harakatlar kuzatilishi mumkin. Bu, o'z navbatida, o'spirinlarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga zarar yetkazishi xavfiga ega hisoblanadi [3. 269–290 pp].

Natijalar va muhokamalar. O'spirinlik davrida muloqotchanlik ko'nikmalarining shakllanishi ijtimoiy-psixologik jarayonlarning murakkab tizimi sifatida qaraladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'spirinlarning muloqot qobiliyatlari, asosan, ijtimoiy muhit, shaxsiy tajribalar va madaniy ta'sirlar orqali shakllanadi. Ushbu jarayonni tahlil qilishda, o'spirinlarning muloqotda muvaffaqiyatga erishishi uchun ijtimoiy aloqalar, o'z-o'zini ifodalash va hissiyotlarni boshqarishning o'zaro bog'liqligini ta'kidlash lozim.

Birinchidan, o'spirinlarning muloqot ko'nikmalarini shakllantiruvchi asosiy faktorlar orasida ijtimoiy muhitning roli katta. O'spirinlar o'zlarini jamiyatda tengdoshlar va kattalar bilan o'zaro ta'sirda va muloqotda bo'lish orqali yangi tajribalarni o'zlashtiradilar. Shuning uchun oila va maktab, shuningdek, tengdosh guruhlari o'spirinlarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'spirinlar ko'pincha o'zlarini guruhda qabul qilinishini yoki tan olinishini istaydilar, bu esa ularning kommunikativ strategiyalarini o'zgartiradi va takrorlashga undaydi.

Ikkinchidan, Banduraning "ijtimoiy o'rganish" nazariyasi o'spirinlarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Banduraning ta'kidlashicha, o'spirinlar o'zlariga namunaviy timsollar sifatida qaragan shaxslarning muloqot uslublarini taqlid qiladilar. Ushbu jarayon ijobiy va salbiy mustahkamlash orqali kuchayadi. Masalan, ijobiy mustahkamlash (fikrlarni aniq

ifodalash uchun maqto) o'spirinlarning muloqot usullarini takrorlashga rag'batlantirsa, salbiy mustahkamlash (tanqid) esa, ular uchun o'z muloqot ko'nikmalarini yaxshilashga bo'lgan ehtiyojni paydo qiladi. Bu jarayonlar o'spirinlarning o'z-o'zini boshqarish, emotsional jihatlarni tartibga solish va o'z fikrlarini mantiqan ifodalash kabi muhim ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarning o'spirinlarning muloqot qobiliyatlariga ta'siri alohida e'tiborga loyiqdir. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar o'spirinlarga o'zaro aloqalarni o'rnatishning yangi imkoniyatlarini taqdim etadi, biroq ular bilan birga ko'plab xavflar ham keladi. Onlayn muloqotda o'spirinlar tez-tez bir-birlarini taqlid qiladilar va mashhur shaxslar tomonidan ishlatilgan muloqot uslublarini o'zlashtiradilar. Biroq, bu jarayon faqat ijobiy ta'sirlar bilan chegaralanmaydi. Ba'zan, ijtimoiy tarmoqlarda noto'g'ri muloqotlar va manipulyatsiya holatlari o'spirinlarning muloqot qobiliyatlarining noto'g'ri rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Muxlislar, xususan, mashhurlarning noaniq yoki o'zgartirilgan xatti-harakatlarini taqlid qilib, yuzaki muloqot va salbiy xulq-atvorlarga moyil bo'lishadi.

Shuningdek, o'ziga ishonch (self-efficacy) o'spirinlarning muloqotda muvaffaqiyatga erishishida muhim omil sifatida alohida o'rin tutadi. O'spirinlarning o'ziga bo'lgan ishonchi, ular ijtimoiy xavflardan qochmasdan muloqotga kirishishiga yordam beradi. O'spirinlarning o'ziga ishonchi yuqori bo'lsa, ular o'z fikrlarini aniq va dadil ifodalashga intilishadi, bu esa ularning o'z-o'zini ifodalash va guruhda o'z o'rnini topishda ijobiy natijalarga olib keladi. Aksincha, past o'ziga ishonch o'spirinlarni jamiyatdan ajratib qo'yishi va ularni faqat noverbal aloqalarga tayanishga majbur qilishi mumkin.

Xulosa. Xulosa o'rnida, o'spirinlarning muloqotchanlik ko'nikmalarini shakllantirishda ijtimoiy muhit, taqlid qilish va o'ziga ishonch kabi omillarning o'zaro ta'siri alohida o'rin tutadi. Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn muloqotlarning salbiy va ijobiy ta'sirlarini hisobga olib, o'spirinlarning kommunikativ rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda to'g'ri yo'l-yo'riq va ijtimoiy tizimlar ta'siri muhimdir. Bu jarayonlar, o'spirinlarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga, shuningdek, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli muloqotchiga aylanib borishiga ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Prentice-Hall, pp. 21–25.
2. Bandura, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Prentice-Hall, pp. 50–53.
3. Bandura, A. (2002). "Social Cognitive Theory in Cultural Context". Applied Psychology: An International Review, 51(2), 269–290.
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, pp. 56-58.171